

تمامی حقوق انتشار این اثر، متعلق به نشریه جامعه‌شناسی اقتصادی و توسعه دانشگاه تبریز می‌باشد.
این مجله تابع سیاست دسترسی باز از نوع CC BY: 4 است.

بررسی وضعیت شاخص‌های توسعه اجتماعی در استان مرکزی*

<https://sociology.tabrizu.ac.ir>

شناسه دیجیتال: DOI:10.22034/JEDS.2021.47425.1552

تاریخ پذیرش نهایی: ۱۴۰۰/۰۹/۰۳

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۵/۱۹

زهرا شهبازی^۱

مهدی مبارکی^۲

چکیده

با توجه به پس‌ماندگی امر اجتماعی و فرهنگی موجود در استان مرکزی ناشی از توسعه نامتوازن و غیرپایدار آن، پرداختن به توسعه اجتماعی ضروری است. توسعه اجتماعی به مثابه ارتقاء ظرفیت جامعه از درون فرایند چندوجهی برنامه‌ریزی شده که ضمن پاسخگویی به نیاز افراد در بستری امن و عادلانه از امکانات و خدمات، آنها را قادر می‌سازد تا با استفاده از ارزش‌ها و مهارت‌های خود کیفیت زندگی‌شان را ارتقاء دهند. در این راستا این مقاله تلاش دارد به بررسی ابعاد و شاخص‌های توسعه اجتماعی در چارچوب روش‌شناسی تحلیل ثانویه بپردازد، که پس از رفع چالش‌های متدولوژیک و دستیابی به ۱۰۷ شاخص، رتبه‌بندی آنها بر مبنای میانگین کشوری در استان مرکزی انجام شده است. نتایج نشان داد، رتبه استان مرکزی در کیفیت زندگی ۹، عدالت اجتماعی ۲۳، امنیت اجتماعی ۱۷ و سرمایه اجتماعی ۳۱ می‌باشد و میانگین توسعه اجتماعی در استان مرکزی با رتبه ۲۱ در بین ۳۱ استان کشور پایین‌تر از میانگین کشوری است. همچنین وضعیت توسعه اجتماعی در وجه ذهنی (رضایتمندی، احساس امنیت، اعتماد، مشارکت و اخلاق توسعه) در استان در مقایسه با وجه عینی (جمعیتی، آموزش و تحصیلات، کار و اشتغال، بهداشت و سلامت، بیمه و تامین اجتماعی، فعالیت فرهنگی، مسکن و خدمات زیرساختی، دسترسی به خدمات بهداشتی، دسترسی به خدمات فرهنگی، دسترسی به خدمات آموزشی و امنیت عینی)، نامطلوب‌تر است.

واژگان کلیدی: کیفیت زندگی، عدالت اجتماعی، امنیت اجتماعی، سرمایه اجتماعی، توسعه اجتماعی

* این مقاله برگرفته از طرح پژوهشی بررسی وضعیت شاخص‌های توسعه اجتماعی در استان‌های کشور منعقد بین سازمان برنامه و بودجه کشور و جهاد دانشگاهی کشور در سال ۱۳۹۸-۱۳۹۹ می‌باشد

shahbazi@acecr.ac.ir
mobaraki@acecr.ac.ir

۱. عضو هیات علمی گروه پژوهشی توسعه اجتماعی جهاد دانشگاهی واحد استان مرکزی
۲. عضو هیات علمی گروه پژوهشی توسعه اجتماعی جهاد دانشگاهی واحد استان مرکزی

مقدمه

نبود تعامل بین نظام برنامه‌ریزی راهبردی در حوزه توسعه اجتماعی در سطح استان‌ها با برنامه‌های کلان کشور؛ تهدیدی فرابخشی است و ریشه در این واقعیت دارد که نگاه به توسعه اجتماعی با تأخیر در اولویت‌ها روبروست. این وضعیت نظام برنامه‌ریزی اجتماعی کشور را به انفعال کشانده و مانع از انتقال یافته‌ها و نتایج آن به سایر بخش‌ها شده است.

شواهد دال بر وجود این مساله در ردیابی وضعیت استان‌ها مشهود است، برای نمونه، علی‌رغم این‌که استان مرکزی با وجود بیش از ۲۷۰۰ واحد تولیدی و صنعتی، بهره‌مندی از صنایع مادر، وجود حلقه‌های واسط کلیدی در تولید کشور و سرمایه‌گذاری‌های کلان در بخش صنعت به عنوان پایتخت صنعتی ایران شناخته می‌شود، غالباً حوزه‌های اجتماعی و فرهنگی در آن کمتر محل اعتنا برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران قرار می‌گیرد، به طوری که به گواه مطالعات متعدد (مرکز بررسی‌های استراتژیک ریاست جمهوری، ۱۳۹۵: ۱۵)، (مبارکی و دیگران، ۱۴۰۰: ۱۱)، این استان را می‌توان یکی از مصادیق بارز توسعه نامتوازن و غیرپایدار در کشور دانست.

باید پذیرفت که این وضعیت و مسائل ناشی از آن مانند، ضعف در سرمایه اجتماعی، عدم هماهنگی میان برند صنعتی استان با زیرساخت‌های اجتماعی، روند رو به رشد حاشیه‌نشینی، رشد آسیب‌های اجتماعی، نارضایتی از زندگی، ضعف در زمینه هویت (مرکز بررسی‌های استراتژیک ریاست جمهوری، ۱۳۹۵) و امثالهم، به شکل مستقیم و غیرمستقیم، ریشه در رشد صنعتی فزاینده و ناپایدار این استان دارد، که با غفلت از بعد اجتماعی به مثابه یکی از ابعاد اصلی توسعه متوازن و پایدار، نوعی تراژدی اجتماعی و فرهنگی را در این استان رقم زده است. چرا که توسعه صنعتی پایدار و فراگیر به سه مولفه اصلی «رشد صنعتی بلند مدت^۱، فراگیری اجتماعی^۲، پایداری صنعتی^۳ (مهدوی و عزیزمحمملو، ۱۳۹۸: ۹) در کنار یکدیگر توجه دارد، در حالی که، غالب مطالعات و پژوهش‌های این حوزه بر عدم هماهنگی میان برند صنعتی استان با زیرساخت‌های اجتماعی آن و ضعف در فراگیری اجتماعی منافع صنعتی شدن در این استان صحنه می‌گذارند.

از آنجایی که، ضعف در فراگیری اجتماعی منافع صنعتی شدن و توزیع نامتعادل امکانات و منابع در فرایند توسعه نامتوازن، موجب و ریشه بسیاری از مسائل اقتصادی (تشدید فقر و محرومیت، بهره‌برداری بی‌رویه از منابع و ...) اجتماعی و فرهنگی (تضعیف همبستگی اجتماعی، گسترش حاشیه‌نشینی ناشی از رشد بی‌رویه مهاجرت، آلودگی هوا، آب، ...) و سیاسی (افزایش احساس تبعیض و گسترش نارضایتی‌ها، خطر بالقوه واگرایی و بحران سیاسی...) می‌شود (امیر احمدی،

1. Long-term (or sustained) Industrialization

2. Social Inclusiveness

۳. Competitive Industrial Performance

(Kalantari, (Yasur, M, 2009: 11)، (۵۱: ۱۳۹۱)، (عبداله‌زاده و شریف‌زاده، ۱۳۷۵: ۱۵۷) (Khalil, 2001: 22)، (Deiwiks, C, (Kanbur, R & Venables, A, 2005: 21)، (Cederman, L, & Gleditsch, K, 2012: 10) و این مسائل در هم‌افزایی با یکدیگر صرف منابع و هزینه برای توسعه را در بلندمدت بی‌معنا ساخته لذا می‌توان گفت پرداختن به این مهم ضروری است.

البته تاکنون مطالعات بسیاری در سطح داخلی به این موضوع پرداخته‌اند، اما غالب این مطالعات با اتخاذ رویکرد بخشی‌ی، این موضوع را از بعد اقتصادی توسعه بررسی نموده و به بعد اجتماعی بی‌توجهی کرده‌اند، یا این‌که به دلیل آشفتگی و عدم اجماع در شاخص توسعه اجتماعی و با یک رویکرد تقلیلی، تنها به بررسی شاخص‌های اجتماعی بدون لحاظ آنها در شاخص جامع و چندبعدی توسعه اجتماعی بسنده کرده‌اند.

برای اصلاح این روند و ورود « توسعه اجتماعی را به عنوان یک راهبرد اجتماعی از طریق ترکیب عقلانی و منطقی سیاست‌های رشد و سیاست‌های بازتوزیعی توسط دولت (Migdely, 2014: 46) در الگوی توسعه کشور به حالت کلی و استان در حالت خاص، گام اول شناخت وضعیت موجود حاصل از توزیع منافع در استان و میزان فراگیری اجتماعی در یک شاخص ترکیبی چند بعدی و قابل اجماع است، تا از این طریق تعیین وضعیت مطلوب و امکان‌سنجی دستیابی به وضعیت مطلوب در گام‌های آتی مطالعاتی میسر گردد و زمینه نیل به توسعه فراگیر و متوازن در استان فراهم گردد.

بنابراین، سوال اصلی این است که وضعیت شاخص‌های توسعه اجتماعی در استان مرکزی چگونه است؟ که در این مقاله تلاش می‌شود وضعیت این شاخص‌ها در استان مرکزی بررسی و جایگاه هریک از شاخص‌های مورد بررسی نسبت به میانگین کشوری مشخص گردد.

پیشینه تحقیق

در سال‌های پس از جنگ جهانی دوم که توسعه و پیشرفت کشور در قالب الگوها و برنامه‌های مشخص رایج گردید، در این تغییر چندان نشانی از توسعه اجتماعی وجود نداشت. در این زمان توسعه بیشتر با نگاه اقتصادی و به مثابه رشد ناخالص ملی برای رشد بهبود زندگی مردم شناخته می‌شد. اما به مرور و پس از تجربه نوسازی مشخص شد که صرفاً رشد اقتصادی زندگی مردم را بهبود نمی‌دهد (میجلی، ۱۳۹۷: ۱۸).

طرح این انتقادات از الگوی توسعه همچنین تحت تاثیر عواملی همچون؛ جهانی‌شدن، رشد اقتصاد نوین جهانی، تضعیف دولت رفاه، پیدایش چرخش فرهنگی، نقد مدل انسان اقتصادی و تاکید بر انگیزه‌های فرهنگی و اجتماعی در جهان مفهوم توسعه اجتماعی طرح‌ریزی شد. می‌توان

از دو دسته عوامل ساختاری و تاثیرات کنشگران به مثابه عوامل عینی و ذهنی به عنوان عوامل موثر بر تکوین رویکرد توسعه اجتماعی نام برد (قانع‌راد، ۱۳۸۴: ۳۵۲). در تعریف توسعه اجتماعی بر اساس عاملیت اجتماعات محلی یا محوریت دولت دو دسته رهیافت قابل ردیابی است، دسته اول تعاریفی که توسعه اجتماعی را با فعالیت‌های اجتماع‌محور و گروه‌های فعال‌گرا و افزایش رفاه از این طریق تعریف می‌کنند، به همین دلیل این دسته از تعاریف، به مواردی نظیر ارزش‌های انسانی، فعال‌گرایی مدنی و مفاهیمی همچون مشارکت تاکید عمده دارند. تعریف پایوا (paiva, 1977: 323) توسعه ظرفیت مردم برای این‌که به طور پیوسته و مداوم در راستای رفاه خود و جامعه کار و تلاش کنند. اوامر (omer, 1979: 15)؛ ایجاد جوامع انسانی که متعهد در دستیابی به صلح جهانی و پیشرفت برای همه مردم است، اسپالتر و سین (Aspalter . Singh, 2008, 2)؛ تغییری که مردم را قادر می‌سازد تا با شادی‌ها، حس رضایتمندی و زندگی مسالمت‌آمیز بیشتری دست یابند، تعاریفی هستند که در دسته اول جای می‌گیرند. البته به اعتقاد بسیاری از صاحب‌نظران، این تعاریف ناملموس، به دلیل اهداف انتزاعی، ارزش عملی کمی دارند (میجلی، ۱۳۹۷: ۹). همچنین، تعاریف کمتر انتزاعی مددکاران اجتماعی نظیر هالیستر (holister, 1977: 10) و اسپرگل (spergel, 1978: 10) که توسعه اجتماعی را با سازمان‌های اجتماع-محور، تجزیه و تحلیل سیاست و مدیریت برنامه یکسان می‌دانند، میاح (Miah, 2008:11) که بر نقش کسب و کارهای خرد و وام‌های کوچک تاکید دارد، جنبه‌های عملی توسعه اجتماعی را پررنگ نموده‌اند و بر مشارکت مردم محلی برای بهبود شرایط تاکید دارند. در حالت کلی رویکرد مشارکت اجتماع محور مدعی است که تغییرات اجتماعی از طریق به چالش کشیدن ساختارهای اجتماعی تداوم‌دهنده فقر و نابرابری توسط مردم عادی اتفاق می‌افتد، پس در این رهیافت، فعال‌گرایی مدنی، سازمان‌های غیردولتی و جنبش‌های اجتماعی حائز اهمیت هستند. (میجلی، ۱۳۹۷: ۱۲-۱۳).

با مطرح شدن مفهوم توسعه اجتماعی در گفتمان توسعه، کارگزاران رسمی توسعه، مکاتب و صاحب‌نظران با رویکردهای مختلف، در سطح بین‌المللی، مولفه‌ها و شاخص‌هایی را در جهت شناخت از وضعیت اولیه توسعه اجتماعی، ترسیم اهداف و تدوین استراتژی‌های اقدام، متناسب با شرایط جامعه ارائه دهند. فارغ از مضامین مورد تاکید در هر رویکرد، برخی شاخص‌ها در تبیین توسعه اجتماعی وجود دارد که با شدت بیشتر و کمتر در همه رویکردها به آن توجه شده است. مفاهیم همچون رفاه اجتماعی، عدالت و برابری اجتماعی، کیفیت زندگی و مشارکت. چرا که در رویکردهای نظری و عملی متاخر توسعه اجتماعی، علاوه بر نقش نهادهای دولتی در پاسخگویی به نیازهای انسانی، توسعه ظرفیت‌های افراد، شبکه‌ها، جوامع و سازمان‌های غیردولتی و خصوصی نیز مورد توجه قرار گرفته است (Migdely, 2014: 75-96).

بر اساس فرامطالعه^۱ صورت گرفته این مطالعه (مبارکی و شهبازی، ۱۳۹۸) از مهم‌ترین اسناد، مطالعات و پژوهش‌های موسسات، سازمان‌ها و دانشگاه‌ها در سطح بین‌المللی نظیر؛ گزارش‌های دوره‌ای مربوط به وضعیت اجتماعی توسط سازمان ملل^۲ و موسسه‌ها و شوراهای مرتبط با آن در سال‌های مختلف همچون موسسه تحقیقات اجتماعی (۲۰۱۶) و شورای اقتصادی و اجتماعی^۳، گزارش‌های بانک جهانی^۴، گزارش راهبردهای توسعه اجتماعی در خاور میانه و شمال آفریقا، گزارش توسعه اجتماعی در اروپا و آسیای مرکزی^۵، مدل اندازه‌گیری سطح زندگی لهستان (Smith, 1979: 158)، گزارش‌های دوره‌ای شاخص توسعه انسانی برنامه عمران سازمان ملل (UNDP)، تعهدات ده‌گانه اجلاس سران برای توسعه اجتماعی (سند کنه‌هاگ)، تعهدات کنفرانس ژنو (UN, June 2000:10)، شبکه توسعه اجتماعی^۶ بانک جهانی (Davsi, 2004:12)، گزارش‌های شاخص پیشرفت اجتماعی (EPORTER, 2015) مربوط به سازمان غیرانتفاعی ضرورت پیشرفت اجتماعی^۷ (وابسته به دانشگاه هاروارد)، گزارش‌های شاخص توسعه اجتماعی (Indices of Social Development, 2010) مربوط به موسسه بین‌المللی مطالعات اجتماعی^۸ (وابسته به دانشگاه اراسموس هلند)، بیانیه آما-آتا در مجمع بهداشت جهانی^۹ (HAF, 2000)، کتاب توسعه اجتماعی نظریه و اقدام (Migdely, 2014, p. 10)، بررسی شاخص‌های انسانی و اجتماعی توسعه (گای، ۱۳۷۱: ۲) و امثالهم.

همچنین قوانین و اسناد ملی مرتبط با مفهوم توسعه اجتماعی نظیر؛ قانون اساسی، سند چشم‌انداز و برنامه‌های پنج‌ساله توسعه کشور (برنامه اول تا ششم)، مطالعات و پژوهش‌های داخلی نظیر؛ نگاه خرد و کلان به توسعه اجتماعی نسبت توسعه اجتماعی با عدالت اجتماعی، شناسایی شاخص‌های کاربردی توسعه اجتماعی با تاکید بر روش دلفی، کیفیت زندگی، شاخص توسعه اجتماعی، توسعه اجتماعی چشم‌انداز جهانی و وضعیت ایران، توسعه اجتماعی مفهوم‌شناسی و سنجش، بازتاب توسعه اجتماعی در برنامه‌های توسعه جمهوری اسلامی ایران از برنامه اول تا پنجم، مفهوم توسعه اجتماعی، توسعه اجتماعی در یک نگاه، رویکرد توسعه اجتماعی به برنامه‌های فقرزدایی در ایران، بررسی وضعیت شاخص‌های توسعه اجتماعی در شهرستان‌های استان مرکزی، تحلیل سیاست‌های کلی برنامه ششم توسعه از منظر اجتماعی، وضعیت ایران در گزارش شاخص پیشرفت اجتماعی ۲۰۱۴-۲۰۱۶، ابعاد و مولفه‌های توسعه اجتماعی در

۱. Meta- study

۲. World Social Situation report (UN)

۳. United Nations Economic and Social Council

۴. World Bank

۵. Social Development In Europe Ana Central Asia Region: Issues And Directions

6. Social Development network

۷. The Social Progress Imperative

۸. international institute of social studies

۹. Health For All By 2000

برنامه‌های توسعه، سازوکارهای تحقق عدالت اجتماعی در ایران و ... می‌توان به دسته‌بندی جامعی از رویکردهای نظری موجود، بر پایه گرایش‌های فلسفی، اهداف، راهبردها، روش‌ها و تعاریف آنها از مفهوم توسعه اجتماعی در قالب جدول یک دست یافت.

جدول شماره ۱: ویژگی‌های رویکردهای نظری به توسعه اجتماعی

نام رویکرد	گرایش فلسفی	موضوع	راهبرد اصلی	هدف	تعریف
نیازهای اساسی	برخورداری از نیازهای اولیه به عنوان حق بشری	نیازهای اجتماعی و حیاتی	استفاده از قدرت دولت در تخصیص منابع، بسیج سیاسی محرومان، مشارکت در فرایند توسعه	ارتقای سطح و کیفیت زندگی فرد و توجه به حقوق و ارزش‌های انسانی	ارتقا کیفیت سیستم اجتماعی
تکاملی	توسعه جهان شمول با اصول مشترک	تغییر اجتماعی	تبدیل انرژی گروهی جامعه به فعالیت‌ها و اقدامات جدید	برقراری نظم اجتماعی	بهره مندی از توانمندی‌های خود برای توسعه بهره جوید
کارکردگرا	توسعه اجتماعی یکی از حوزه‌های چهارگانه	سازگاری با اقتصاد صنعتی و پسا صنعتی	بازآفرینی نظام اجتماعی و توجه به ارزش‌ها، تقویت اجتماعات محلی	بسط، تعریض و تحکیم اجتماع جمعی	مداخله آگاهانه و با استفاده از ابزارهای سیاست‌گذاری
ساختارگرا	توسعه اجتماعی ادغام اجتماعی، و پاسخگو کردن	بیشینه کردن عملکرد نظام اجتماعی	تلفیقی از سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی در سطح منطقه‌ای، مددکاری اجتماعی	ادغام اجتماعی، پاسخگو کردن کارگزاران، عادلانه بودن نظام توزیع	فرایند دگرگونی در ساختارها و روابط اجتماعی
تلفیقی	رابطه توسعه اجتماعی و جهانی‌سازی	تاکید بر سند کپنهاگ	پاسخ به آثار منفی جهانی سازی	ارتقای کیفیت زندگی	تحولات ساختارهای در راستای رفاه مردم

ماخذ: نگارندگان، برگرفته از (مدنی، ۱۳۹۴: ۴۵-۶۳)

در همین راستا برای دستیابی به چارچوب این مطالعه، با توجه به خصلت انباشتی و تکاملی بودن مطالعات در سطح بین‌المللی، می‌توان به دو مورد گزارش پیشرفت اجتماعی دانشگاه هاروارد (EPORTER, 2015:10) و شاخص توسعه اجتماعی موسسه بین‌المللی مطالعات اجتماعی، (وابسته به بانک جهانی) (Indices of Social Development, 2010) اشاره داشت که به دلیل تاخر زمانی و تطبیق بیشتر با شرایط روز، از بسندگی محتوایی و مفهومی بیشتری در قیاس با سایر مطالعات برخوردار می‌باشند. در شاخص پیشرفت اجتماعی، توسعه یا پیشرفت، به عنوان «ظرفیت یک جامعه برای پاسخگویی به نیازهای اساسی شهروندان و ایجاد شرایطی برای افراد و سازمان‌ها که با استفاده از مهارت‌های خود کیفیت زندگی‌شان را افزایش دهند»، تعریف شده

که این شاخص از ترکیب سه بعد نیازهای اساسی انسانی^۱، بنیان‌های تندرستی و بهزیستی^۲، فرصت‌ها^۳ به دست آمده است. بنا بر بررسی‌های شاخص توسعه اجتماعی توسعه اجتماعی در مفهوم کلی آن نهادهای اجتماعی غیررسمی هستند که افراد را قادر می‌سازند بهینه‌ترین استفاده را از مهارت‌ها و امکانات خود داشته تا کیفیت زندگی خود را ارتقاء دهند. بر اساس این تعریف فعالیت‌های مدنی، انجمن‌ها و کانون‌ها، یکپارچگی درون‌گروهی، امنیت و اعتماد بین‌شخصی، برابری جنسیتی و مشارکت اقلیت‌ها به عنوان شاخص‌های معرف توسعه اجتماعی در نظر گرفته شده‌اند. با تامل و مذاقه در تعاریف و شاخص‌های متناظر با آن، مشخص می‌شود که این طرح‌ها نیز توانسته‌اند آنچه را که در وجه نظری به عنوان توسعه اجتماعی تعریف نموده، به تجربه درآورند و شاخص‌های بسنده‌ای را برای تعریف مدنظر خویش ارائه دهند. برای نمونه علی‌رغم این که در تعریف ارائه شده از سوی «موسسه بین‌المللی مطالعات اجتماعی» به درستی یک نگاه همه‌جانبه‌گر وجود دارد اما در سطح تجربی دچار تقلیل‌گرایی شده و تفوق کم و بیش مولفه‌های ذهنی‌تر توسعه اجتماعی نظیر سرمایه اجتماعی بدون لحاظ سایر مفاهیم کلیدی آن در بخش مولفه‌های عینی‌تر همچون عدالت و کیفیت زندگی مشهود است و با تعیین این شاخص‌ها عملاً نتوانسته آنچه در تعریف مدنظر بوده است را پوشش دهد. از سوی دیگر شاخص پیشرفت اجتماعی نیز تقریباً دارای همین نقص بوده و در شاخص‌های ارائه شده معرف توسعه اجتماعی تفوق با مفهوم «نیازهای اساسی» و رویکرد تامین نیازهاست و سایر مفاهیم در سایه آن قرار گرفته و به گونه‌ای مغفول مانده‌اند. در این مطالعه با در نظر گرفتن شریط بومی جامعه، تعریف و شاخص‌هایی برای سنجش توسعه اجتماعی در نظر گرفته شد که ضمن قرابت با شاخص‌های بین‌المللی، امکان مقایسه‌پذیری در سطوح استانی، ملی و بین‌المللی را ممکن ساخته و همچنین با خصلت تکاملی خویش، امکان رفع نواقص برشمرده شده را فراهم نماید. بر این اساس در این مطالعه توسعه اجتماعی «ارتقاء ظرفیت جامعه از درون فرایند چندوجهی برنامه‌ریزی شده که ضمن پاسخگویی به نیاز افراد در بستری امن و عادلانه از امکانات و خدمات، آنها را قادر می‌سازد تا با استفاده از ارزش‌ها و مهارت‌های خود، کیفیت زندگی‌شان را ارتقاء دهند» (مبارکی و دیگران، ۱۴۰۰: ۳۵). تعریف شده و کیفیت زندگی، عدالت اجتماعی، امنیت اجتماعی و سرمایه اجتماعی به عنوان ابعاد اصلی تشکیل دهنده آن در نظر گرفته شده است.

روش‌شناسی

روش تحقیق این مطالعه، روش تحلیل ثانویه^۴ است. پس از استخراج مدل عملیاتی^۱ (مبارکی و دیگران، ۱۴۰۰: ۳۰)، با استفاده از آمار جمع‌آوری شده، پایگاه اطلاعاتی تشکیل و فرایند

1. Basic Human Needs
2. Foundations of Well-being
3. Opportunity
۴. Secondary analysis

شاخص‌سازی انجام شد. فرایند شاخص‌سازی با چالش‌های متدلوژیک از جمله؛ تعداد بالای متغیرها و یافتن ساختار ارتباطی بین متغیرها، ناهمسانی واحد سنجش شاخص‌ها، اهمیت نسبی یا وزن متفاوت شاخص‌ها، هم جهت نبودن برخی شاخص‌ها، برابر شدن واریانس برای کلیه متغیرها، محاسبه وزن منفی برای برخی شاخص‌ها مواجه بود که با انتخاب تکنیک‌های مناسب؛ استفاده از روش رفع اختلاف مقیاس^۲ تقسیم بر میانگین^۳، استفاده از روش تحلیل مولفه‌های اصلی^۴ برای کاهش متغیرها و وزن‌دهی به شاخص‌های متنوع، این چالش‌ها مرتفع گردیدند. پس از دستیابی به شاخص‌ها با روش تقسیم بر میانگین^۵ از شاخص‌ها رفع اختلاف مقیاس^۶ شد تا امکان جمع کردن متغیرهای مختلف با همدیگر فراهم گردد. سپس با روش تحلیل مولفه‌های اصلی^۷ به هریک از شاخص‌ها وزن داده شد تا اختلاف بین آنها کنترل شود. (جدول ۲). در نهایت امتیاز هر یک از شاخص‌ها و توسعه اجتماعی در سیستم اطلاعات جغرافیایی (GIS) به داده‌های مکانی تبدیل و نقشه‌های خروجی آن ترسیم گردید.

جدول شماره ۲: وزن شاخص‌های تشکیل دهنده کیفیت زندگی

ابعاد	وزن بعد (W_e)	شاخص‌های ترکیبی	وزن شاخص ترکیبی (W_v)
کیفیت زندگی	۰,۷۹۷	جمعیتی	۰,۷۸۶
		آموزش و تحصیلات	۰,۸۹۲
		کار و اشتغال	۰,۶۳۵
		بهداشت و سلامت	۰,۷۸۶
		بیمه و تامین اجتماعی	۰,۸۹۳
		فرهنگی	۰,۶۴۵
		مسکن و زیرساخت	۰,۴۶۷
عدالت اجتماعی	۰,۸۸۹	رضایتمندی	۰,۴۱۴
		دسترسی به خدمات بهداشتی	۰,۹۷۵
		دسترسی به خدمات فرهنگی	۰,۶۹۹
امنیت اجتماعی	۰,۶۸۱	دسترسی به خدمات آموزشی	۰,۹۷۲
		امنیت عینی (آسیب‌های اجتماعی)	۰,۷۵۸
سرمایه اجتماعی	۰,۷۱۹	امنیت ذهنی (احساس امنیت)	۰,۵۹۸
		اعتماد	۰,۸۷۳
		مشارکت	۰,۶۹۶
		اخلاق توسعه (پایبندی به ارزش‌ها)	۰,۸۲۶

۱- برگرفته از کتاب بررسی وضعیت شاخص‌های توسعه اجتماعی در استان‌های کشور

2. Elimination Method
3. Division by Mean
4. Principal component analysis
5. Division by Mean
6. Elimination of Scale Bias
7. Principal Component Method

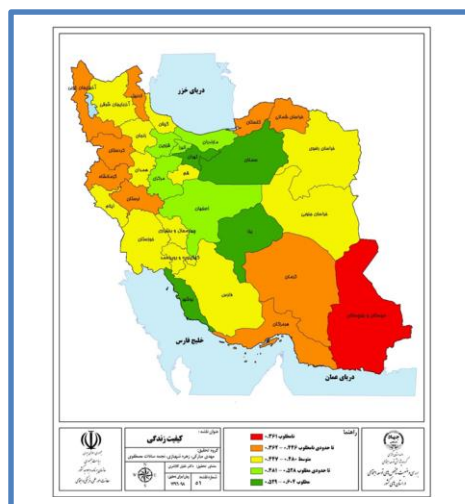
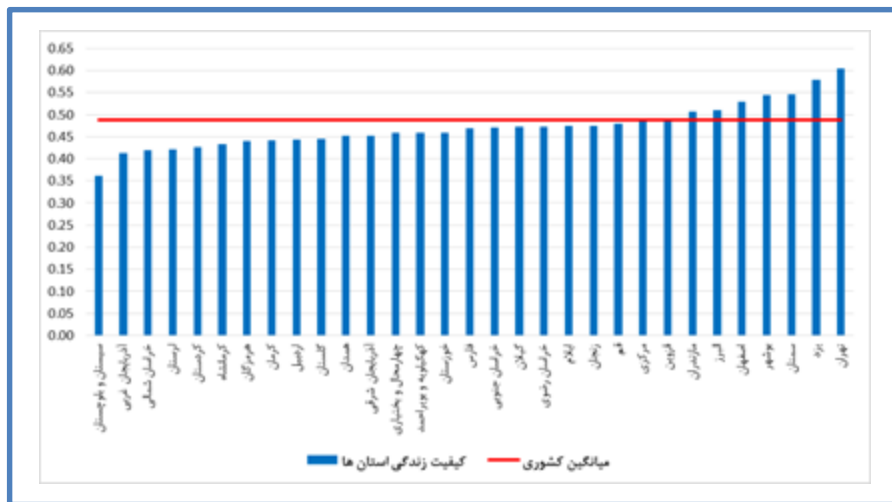
یافته‌ها

در این مطالعه کیفیت زندگی، عدالت اجتماعی، امنیت اجتماعی و سرمایه اجتماعی به عنوان ابعاد چهارگانه توسعه اجتماعی در نظر گرفته شد، که با سنجش هر یک از این ابعاد نهایتاً به ترسیم وضعیت توسعه اجتماعی منتهی می‌گردد.

وضعیت شاخص‌های کیفیت زندگی در استان مرکزی

کیفیت زندگی به عنوان برون‌داد نهایی برنامه‌های توسعه (Bennet, 2001: 17) نه صرفاً ابزاری جهت برخورد با پیامدهای نامطلوب سیاست‌های موسوم به رشد (Stiglitz, 2002: 28)، به عنوان یک معیار یا علت جذابیت یک وضعیت، به عنوان دستاورد شرایطی که انتظارات و خواست‌های افراد در آن تحقق می‌یابد (Massam, 2002: 11)، به عنوان قابلیت زیست‌پذیری یک ناحیه، به عنوان رفاه عمومی، بهزیستی اجتماعی، شادکامی، رضایتمندی (Epley, Menon, 2008) تفسیر شده، رویکردهای نظری در دو بخش عاملیتی و ساختاری (غفاری و امید، ۱۳۸۸: ۲۲) کیفیت زندگی را تبیین کرده‌اند. رویکرد عاملیتی کیفیت زندگی را متأثر از قابلیت‌ها و توان‌مندی‌های عاملین می‌داند، نظریه‌های مطلوبیت‌گرایی (کیفیت زندگی به مثابه لذت و فایده‌مندی)، ارزش‌های عام (ارزش‌های آگاهانه و سنجیده به مثابه کیفیت زندگی)، رویکرد نیاز محور (برخوردراری از استانداردهای قابل قبول برای زندگی به مثابه کیفیت زندگی) و رویکرد قابلیت‌ی (توانایی برای انجام فعالیت مفید و یا به دست آوردن شرایط مناسب رفاهی به مثابه کیفیت زندگی) جز این هستند. رویکرد ساختاری بر نقش عوامل اجتماعی و اقتصادی در کیفیت زندگی تمرکز داشته و به نسبیّت فرهنگی نیز تأکید دارد. (غفاری و امید، ۱۳۸۸: ۱۱۱). در این مطالعه برای سنجش کیفیت زندگی، چارچوبی با تلفیق عوامل عینی و ذهنی در نظر گرفته شده که امکان تحلیل و ارزیابی عملکرد برنامه‌ها در کنار نگرش‌های عاملین فراهم گردد. میانگین بعد عینی کیفیت زندگی در استان مرکزی به همراه استان‌های تهران، یزد، سمنان، بوشهر، اصفهان، البرز، مازندران از میانگین کشوری بالاتر بوده و در بین ۳۱ استان کشور، رتبه ۱۱ را به خود اختصاص داده است. رتبه استان در کشور در شاخص جمعیتی، آموزش و تحصیلات، کار و اشتغال، بهداشت و سلامت، بیمه و تامین اجتماعی، فعالیت فرهنگی، مسکن و خدمات زیرساختی به عنوان شاخص‌های ترکیبی تشکیل‌دهنده بعد عینی کیفیت زندگی به ترتیب برابر ۹، ۱۷، ۲۱، ۶، ۱۴، ۵ می‌باشد. همچنین میانگین استان مرکزی در بعد ذهنی کیفیت زندگی، با رتبه ۲۰ در بین ۳۱ استان، از میانگین کشوری این بعد پایین‌تر گزارش شده است. در واقع رتبه استان در کشور در شاخص رضایتمندی از اعضای خانواده، رضایتمندی از وضع سلامت، رضایتمندی از وضع مالی، رضایتمندی از مسکن، رضایتمندی از محل سکونت، رضایتمندی از شهر محل سکونت و رضایتمندی از وضعیت شغلی، به ترتیب عبارت است از ۲۵، ۲۰، ۱۸، ۱۳، ۱۳، ۲۸، ۱۸.

در جدول ۳ وضعیت شاخص‌ها، شاخص‌های ترکیبی و بعد کیفیت زندگی به عنوان شاخص توسعه اجتماعی در استان مرکزی به همراه مقایسه آنها با کشور در سال ۱۳۹۵ آورده شده است. در حالت کلی، میانگین کیفیت زندگی در استان مرکزی مطابق با نمودار زیر به همراه استان‌های تهران، یزد، سمنان، بوشهر، اصفهان، البرز، مازندران، قزوین بالاتر از میانگین کشوری است. این درحالی است که میانگین کیفیت زندگی در سایر استان‌های کشور پایین‌تر از میانگین کشوری می‌باشد. رتبه استان مرکزی در بعد کیفیت زندگی به عنوان شاخص توسعه اجتماعی برابر ۹ به دست آمده است.

جدول شماره ۳: وضعیت شاخص‌ها، شاخص‌های ترکیبی و بعد کیفیت زندگی به عنوان شاخص توسعه اجتماعی در استان مرکزی و مقایسه آن با کشور در سال ۱۳۹۵

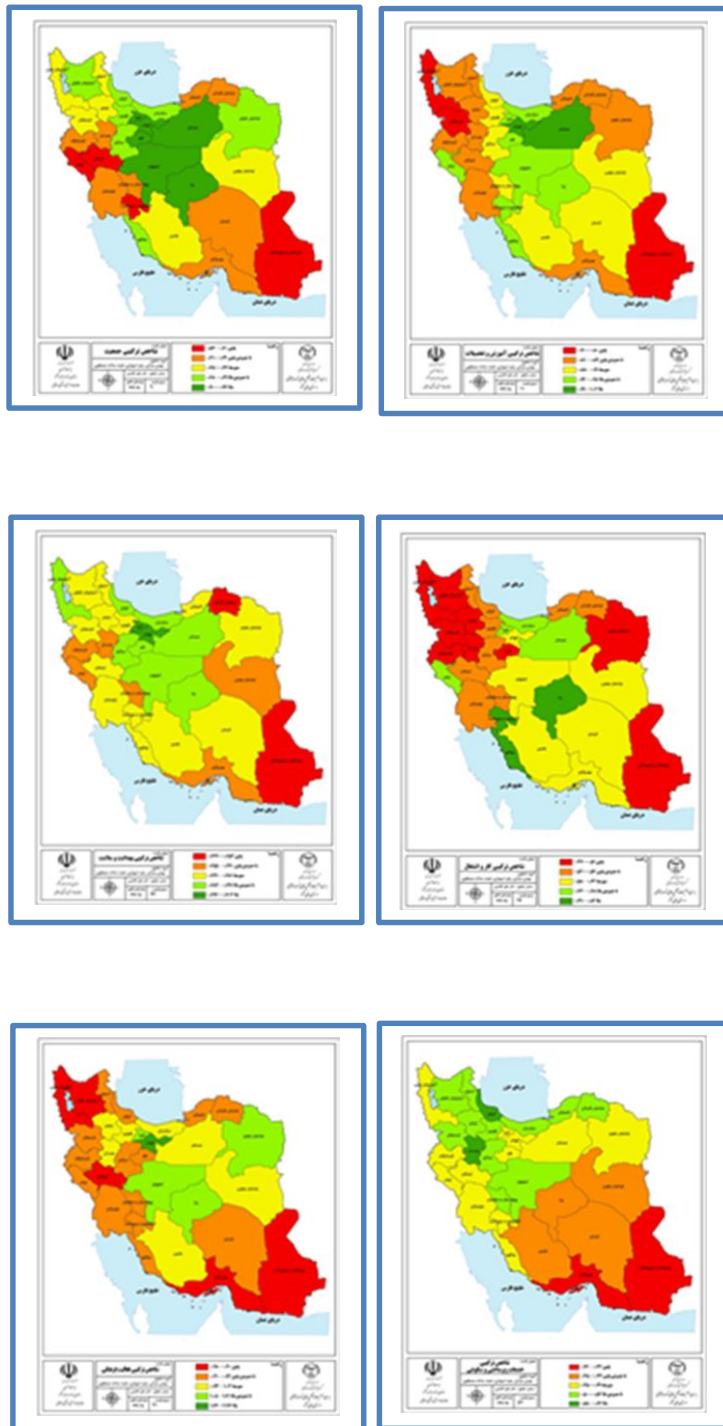
شاخص ترکیبی	شاخص	میانگین استان	میانگین کشور	رتبه استان	منح داده‌ها
جمعیتی	استان ۰/۶۸۶	نرخ شهرنشینی	۷۶/۹۰	۷۴/۰	۷
	کشور ۰/۶۷۱	نرخ مجرد مردان	۳۲/۸۷۸	۳۴/۴۳	۲۳
		نرخ مجرد زنان	۲۳/۹۴۹	۲۶/۱۶۲	۲۴
		نرخ خالص مهاجرت استانی	-۵/۵	-	۸
		نسبت جوانی جمعیت	۲۱/۸۲۰	۲۴/۰۱۰	۲۴
بهداشت و سلامت	استان ۰/۶۸۶	مرگ و میر کودکان زیر ۵ سال شهری	۵/۵۴	۷/۳۶	۵
	کشور ۰/۶۸۰	مرگ و میر کودکان زیر ۵ سال روستایی	۹/۰۵	۹/۲۴	۱۷
		نرخ مرگ و میر	۵/۳۷	۴/۶۳	۲۶
		امید به زندگی مردان	۷۲/۹	۷۲/۵	۸
		امید به زندگی زنان	۷۶/۷	۷۵/۵	۵
بیمه و تامین اجتماعی	استان ۰/۹۷۱	نرخ حقوق بگیران صندوق بازنشستگی	۱۶,۶۹۴	۱۷/۸۷	۱۷
	کشور ۰/۸۴۸	درصد افراد تحت پوشش سازمان تامین اجتماعی	۶۴,۷۳۳	۵۱/۸۳	۵
رضایتمندی	استان ۰/۷۹۴	سطح پوشش بیمه‌ای شاغلان	۷۱,۱۲۳	۵۸/۸۲	۶
		رضایت از اعضای خانواده	۸۲,۳۲۲	۸۴/۷۵	۲۵
	کشور ۰/۸۰۳	رضایت از وضع سلامت	۷۸,۸۵۷	۷۸/۹۹۸	۲۰
		رضایت از وضع مالی	۶۵,۴۲۶	۶۵/۹۶۸	۱۸
		رضایت از وضع مسکن	۶۷,۹۹۰	۶۷/۸۱۳	۱۳
		رضایت از محل سکونت	۷۱,۵۴۶	۷۰/۶۸۰	۱۳
		رضایت از محل زندگی	۶۲,۱۱۳	۶۶/۴۴۱	۲۸
	رضایت از وضعیت شغلی	۶۲,۶۳۶	۶۲/۷۱۰	۱۸	
خدمات زیرساختی و سکونت	استان ۰/۵۶۳	تراکم راه‌های تحت حوزه استحفاظی وزارت راه و شهرسازی	۱۸,۶۶۷	۱۳/۲۳	۱۶
	کشور ۰/۴۶۲	نرخ مالکیت واحد مسکونی شهری	۵۶,۹۳۶	۵۳/۸۰۵	۱۷
		نرخ مالکیت واحد مسکونی روستایی	۸۲,۴۳۵	۷۴/۴۴۲	۴
زیرساختی و سکونت	کشور ۰/۴۶۲	جمعیت روستایی دارای آب آشامیدنی	۸۹,۳۳۲	۷۹/۸۶	۲۸
	کشور ۰/۴۶۲	درصد شهرهای گازرسانی شده	۱۰۰,۰۰۰	۸۷/۰۷۹	۱
		درصد روستاهای گازرسانی شده	۸۰,۳۶۰	۳۸/۰۴۶	۳
		درصد نقاط روستایی دارای ارتباط تلفنی	۹۵,۷۱۲	۸۸/۶۳	۱۰
		درصد روستاهای برق رسانی شده	۱۰۰,۰۰۰	۹۱/۱۸	۱

وزارت نیرو، شرکت مادر تخصصی تولید، معاونت تحقیقات و منابع انسانی، دفتر فناوری اطلاعات، ارتباطات و آمار

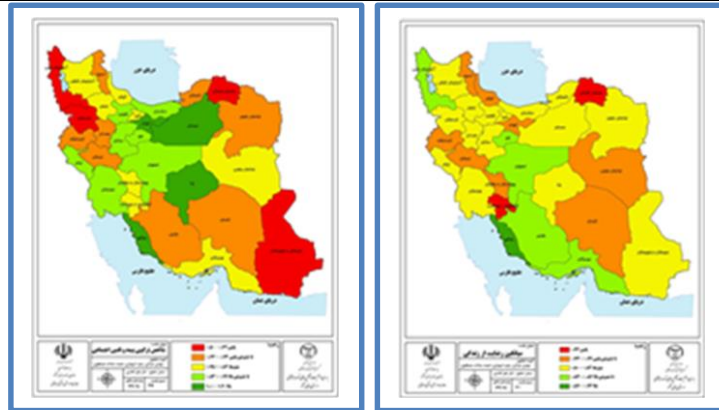
منبع داده‌ها	رتبه استان	میانگین کشور	میانگین استان	شاخص	شاخص ترکیبی
مرکز آمار ایران دفتر صنعت، معدن و زیربنایی	۲۴	۷۸/۸۴۰	۷۶,۱۵۶	نرخ استفاده تلفن همراه	
	۲۸	۴۱/۶۵۰	۳۶,۲۵۷	نرخ استفاده از رایانه	
	۱۸	۴۵/۸۸	۴۳,۱۱۸	نرخ استفاده از اینترنت	
سرشماری ۱۳۹۵	۲۶	۹۱/۰۰	۹۱,۰۸۳	نرخ باسوادی مردان	استان ۰/۸۶۷
	۱۶	۸۴/۱۹۷	۸۲,۸۰۱	نرخ باسوادی زنان	
	۲۰	۲۱/۷	۲۰,۱۳۳	نرخ تحصیلات تکمیلی	کشور ۰/۹۰۱
وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور، ۱۳۹۵	۱۳	۳/۷۹۵	۴,۹۶۸	درصد عضویت در کتابخانه عمومی	استان ۰/۷۱۶
	۱۴	۳۱/۸۳	۱۳,۹۹	سرانه بلیط فروخته شده	کشور ۱۰/۳۰
نتایج آمارگیری نیروی کار ۱۳۹۵	۱۵	۶۴/۳۲	۶۵,۱۷۲	نرخ مشارکت اقتصادی مردان	
	۲۹	۱۳/۲۰۵	۱۰,۵۰۶	نرخ مشارکت اقتصادی زنان	استان ۰/۵۳۹
	۴	۸۹/۴۴	۹۱,۶۶۵	نرخ اشتغال مردان	
	۲۲	۷۷/۴	۸۰,۸۴۴	نرخ اشتغال زنان	
	۲۲	۲۹/۰۹	۲۷,۲۸۹	نرخ اشتغال افراد شهری دارای تحصیلات عالی	کشور ۰/۵۷۳
	۱۶	۸/۰۶	۷,۵۰۲	نرخ اشتغال افراد روستایی دارای تحصیلات عالی	

کیفیت زندگی

رتبه استان	میانگین کشور	میانگین استان
۹	۰/۴۸۸	۰/۴۴۱

نقشه وضعیت شاخص‌های ترکیبی تشکیل‌دهنده بعد کیفیت زندگی توسعه اجتماعی در استان مرکزی

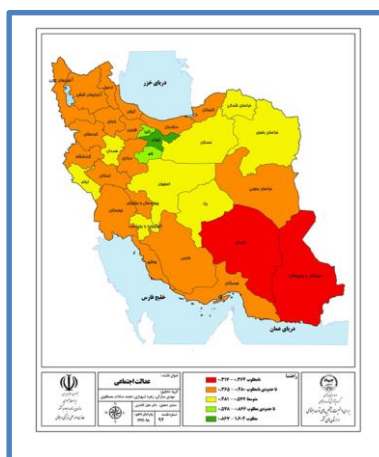
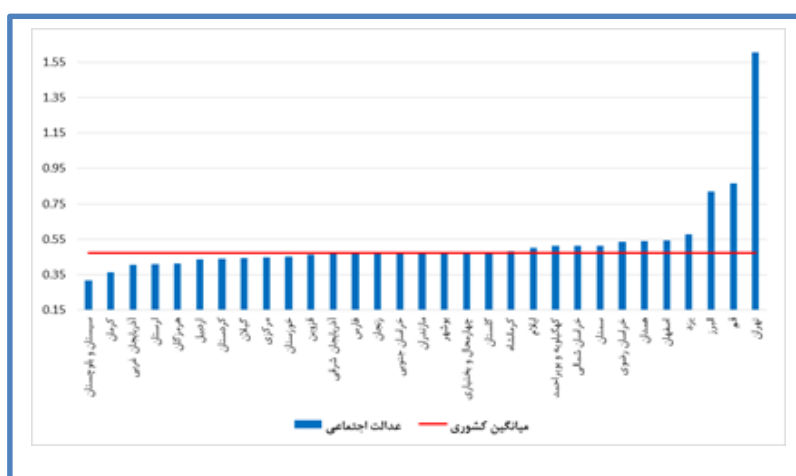

ادامه نقشه

وضعیت شاخص‌های عدالت اجتماعی در استان مرکزی

پس از مطرود شدن نگرش تک بعدی به توسعه و لزوم توجه به تمامی ابعاد توسعه خاصه بعد اجتماعی آن، توسعه‌یافتگی همان رهیابی به عدالت اجتماعی است. در این معنا عدالت اجتماعی یا همان کاهش عدم تعادل‌ها و تبعیض بین افراد به عنوان یکی از اهداف مهم توسعه اجتماعی قلمداد می‌شود. از عدالت ناشی از توسعه اجتماعی انتظار می‌رود که فاصله طبقاتی، تبعیض و استثمار در جامعه را به حداقل رسانده، توزیع درآمد، سرمایه، قدرت و حتی اطلاعات را به گونه‌ای مناسب‌تر و فراگیرتر انجام دهد، شکاف میان فقیر و غنی، شهر و روستا، مرد و زن و ... را از میان برده و از نقطه‌نظر جغرافیایی نیز عدم تعادل‌های بین منطقه‌ای و درون منطقه‌ای را به حداقل برساند (شمعدانی حق، ۱۳۸۰). در این مطالعه عدالت اجتماعی بیشتر با تمرکز بر عدالت در رویه‌ها (نحوه توزیع امکانات و خدمات)، بررسی و سنجش شده است. میانگین عدالت اجتماعی در استان مرکزی از میانگین کشوری پایین‌تر بوده و در بین ۳۱ استان کشور، رتبه ۲۳ را به خود اختصاص داده است. رتبه استان در کشور در شاخص ترکیبی دسترسی به امکانات و خدمات فرهنگی، دسترسی به خدمات و امکانات بهداشتی، سلامت و دسترسی به خدمات و امکانات آموزشی به عنوان شاخص‌های ترکیبی تشکیل‌دهنده عدالت اجتماعی به ترتیب برابر ۹، ۱۵ و ۲۷ می‌باشد. در حالت کلی، میانگین عدالت اجتماعی در استان مرکزی مطابق با نمودار زیر به همراه استان‌های سیستان و بلوچستان، کرمان، آذربایجان غربی، لرستان، هرمزگان، اردبیل، کردستان، گیلان و خوزستان پایین‌تر از میانگین کشوری است. این درحالی است که عدالت اجتماعی در استان‌های ایلام، کرمانشاه، گلستان، چهارمحال و بختیاری، بوشهر و مازندران اختلاف بسیار اندکی با میانگین کشوری دارند. رتبه استان مرکزی در بعد عدالت اجتماعی به عنوان شاخص توسعه اجتماعی برابر ۲۳ به دست آمده است. نتایج به دست آمده در حوزه عدالت اجتماعی در

کشور نشان داد برنامه‌ریزی و توزیع منابع و منافع آنچنان که باید، عادلانه نبوده و اساساً به دلیل این‌که از پشتوانه نظری لازم برخوردار نیست، اقدامات توسعه‌ای ناشی از آن، بدون استراتژی مشخص و از پیش تعیین شده صورت گرفته و نتوانسته نسبت لازم را با عادلانه بودن برقرار نماید. به همین دلیل می‌توان به الگوی نحوه توزیع امکانات و خدمات در کشور ایران قاعده ماکروسفالی را نسبت داد. به طوری‌که چه در مقیاس کشور و چه در مقیاس استان، شهر مرکز استان‌ها نسب به پیرامون (نقاط شهری و روستایی) از امکانات و خدمات بیشتری برخوردار می‌باشند.

جدول شماره ۴: وضعیت شاخص‌ها، شاخص‌های ترکیبی و بعد عدالت اجتماعی به عنوان شاخص توسعه اجتماعی در استان مرکزی و مقایسه آن با میانگین کشور در سال ۱۳۹۵

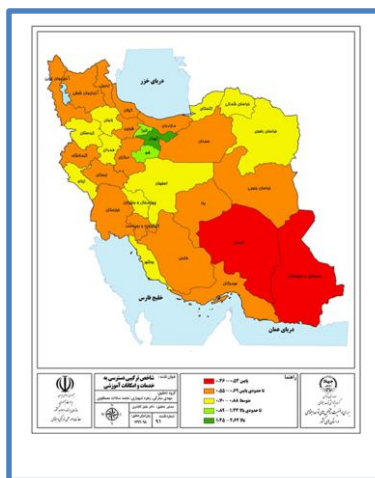
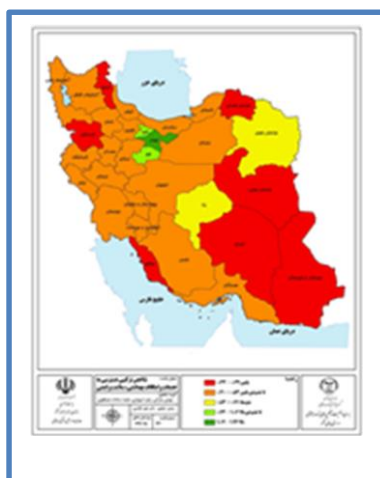
منبع داده‌ها	رتبه استان	میانگین کشور	میانگین استان	شاخص	شاخص ترکیبی
وزارت آموزش و پرورش، مرکز برنامه ریزی منابع انسانی و فناوری اطلاعات، ۱۳۹۵	۱۸	۴/۲۰۸	۴,۳۰۸	سرانه کلاس مقطع ابتدایی	استان به دسترسی به خدمات و امکانات آموزشی
	۱۷	۵/۰۷	۴,۴۳۱	نسبت کلاس مقطع ابتدایی	
	۲۷	۳/۴۶۵	۲,۷۷۰	سرانه معلم مقطع ابتدایی	
	۲۵	۴/۱۷۲	۲,۸۴۹	نسبت معلم مقطع ابتدایی	
	۲۷	۴/۵۸۲	۴,۳۹۲	سرانه کلاس مقطع متوسطه	
	۱۸	۳/۸۲۳	۳,۳۸۴	نسبت کلاس مقطع متوسطه	
	۲۸	۵/۴۷۰	۴,۴۳۸	سرانه معلم مقطع متوسطه	
	۲۵	۴/۵۶۳	۳,۴۱۹	نسبت معلم مقطع متوسطه	
	۱۴	۲/۰۰۵	۲,۰۱۹	نسبت آموزشگران دانشگاهی به دانشجویان	
دفتر امور شهری شوراها، ۱۳۹۵	۲	۳/۰۰۱	۵,۴۲۰	درصد مراکز آموزش فنی و حرفه‌ای از کل آموزشگاه‌ها	استان به دسترسی به خدمات و امکانات فرهنگی
	۳	۳/۴۶۰	۵,۷۱۰	سرانه پارک‌های عمومی	
	۱۲	۴/۱۸۶	۵,۷۳۶	سرانه تعداد کتابخانه‌های عمومی	
	۹	۱۷/۵۳۰	۲۱,۲۵۰	سرانه کتاب در کتابخانه‌های عمومی	
	۴	۱/۸۰۳	۱,۴۱۶	سرانه صندلی سینما	
	۲۵	۰/۲۲۴	۰,۱۱۱	تراکم سینما	
	۲۸	۰/۴۰۴	۰,۳۰۶	تراکم سالن‌های فرهنگی	
	۹	۰/۷۵۱	۱,۰۲۴	سرانه مکان‌های ورزشی	
	۱۴	۲/۰۰۵	۲,۰۱۹	نسبت آموزشگران دانشگاهی به دانشجویان	
وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، مؤسسه پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی، ۱۳۹۵	۲	۳/۰۰۱	۵,۴۲۰	درصد مراکز آموزش فنی و حرفه‌ای از کل آموزشگاه‌ها	کشور ۰/۳۹۸

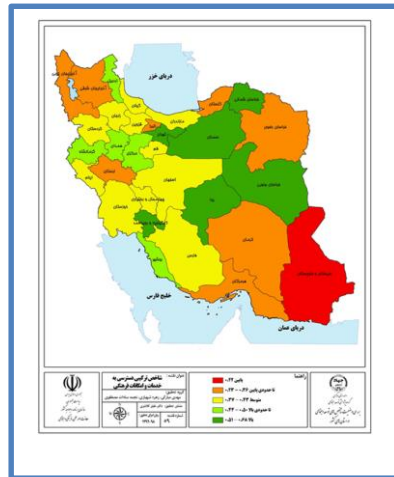
منبع داده ها	رتبه استان	میانگین کشور	میانگین استان	شاخص	شاخص ترکیبی
وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی، دفتر مدیریت آمار و فناوری اطلاعات	۱۶	۱/۹۹	۲,۳۷۲	سرانه پزشک عمومی	استان ۰/۴۵۶
	۱۲	۰/۵۱۹	۰,۷۰۷	سرانه دندان‌پزشک	
	۳	۰/۲۵۲	۰,۳۹۹	سرانه داروساز	
	۹	۲/۱۸۴	۲,۳۱۶	سرانه پزشک متخصص	
	۱۱	۰/۳۰۹	۰,۳۲۲	سرانه پزشک فوق تخصص	
	۱۵	۱۴/۷۸۳	۱۴,۰۴۷	سرانه تخت‌های فعال بخش‌های بیمارستانی	
	۷	۰/۶۸۰	۱,۱۰۹	سرانه پایگاه سلامت شهری	
	۱۰	۳/۳۶۹	۳,۳۸۹	تراکم پایگاه سلامت شهری	
	۱۳	۲۸/۶۶	۳۳,۷۰۵	درصد روستاهای دارای خانه بهداشت	
	۵	۸/۶۱۲	۱۱,۹۲۰	سرانه خانه بهداشت	
وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی، دفتر مدیریت آمار و فناوری اطلاعات	۱۹	۱/۳۶۸	۱,۱۱۹	سرانه داروخانه	دسترسی به خدمات امکانات بهداشتی، سلامت کشور ۰/۵۲۹
	۲۲	۰/۴۰۶	۰,۳	سرانه موسسات تشخیص درمانی هسته‌ای	
	۲۵	۲/۶۰۵	۱,۳۳۳	تراکم موسسات تشخیص درمانی هسته‌ای	
	۲۹	۰/۵۵۳	۰,۳۲۲	سرانه درمانگاه، کلینیک و پلی کلینیک	
	۴۹	۳/۵۵۰	۱,۲۷۸	تراکم درمانگاه، کلینیک و پلی کلینیک	
	۶	۰/۹۳۲	۱,۰۳۵	سرانه مرکز توانبخشی	
	۱۸	۵/۹۷۸	۴,۱۱۱	تراکم مراکز توانبخشی	

عدالت اجتماعی

میانگین استان میانگین کشور رتبه استان

۰/۴۴۷ ۰/۴۷۲ ۲۳

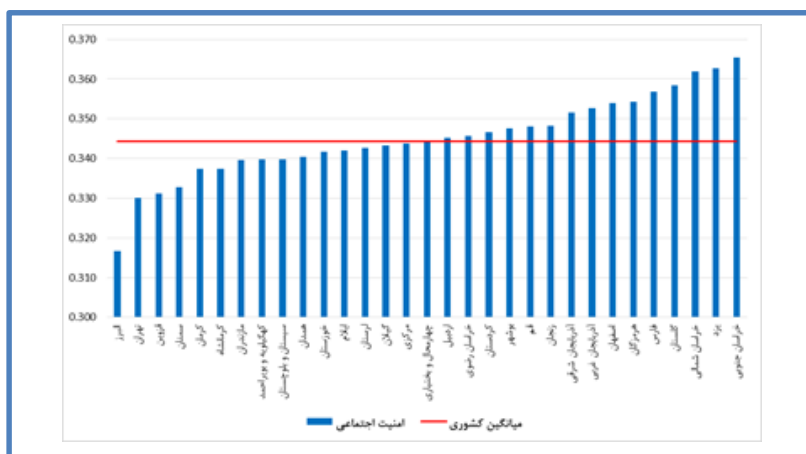

وضعیت شاخص‌های امنیت اجتماعی در استان مرکزی

امنیت اجتماعی، امنیت جمعی یا امنیت جامعه‌ای بر بسترهای اجتماعی امنیت بخش تاکید دارد. امنیت اجتماعی «توانایی جامعه برای حفظ ویژگی اساسی خود در برابر شرایط متحول و تهدیدات واقعی یا احتمالی مربوط» (Weaver, Ole, 2000: 23)، «قابلیت حفظ الگوهای سنتی زبان، فرهنگ، مذهب و هویت و عرق ملی (Buzan Barry, 2000: 41)»، «توانایی جامعه برای تداوم بخشیدن به ویژگی سیاسی و فرهنگی بنیادی خود دور بودن جامعه از انواع تهدیدات» (ماندل رابرت، ۱۳۷۹: ۱۶)، خطرات و آسیب‌هایی که مبارزه با آنها هدف امنیت محسوب می‌شود (Moller, Bjorn, 2000: 21) تعریف می‌شود. با توجه به رویکردهای نظری گوناگون در بستر دو گفتمان سلبی^۱ (نبود تهدید) و ایجابی^۲ (وجود فرصت و شرایط مطلوب)، نهایتاً محققان با یکدیگر توافق دارند که برای سنجش امنیت اجتماعی، دو نوع شاخص جداگانه لازم است؛ شاخص‌های عینی که رهایی از خطرات را مدنظر دارد، مانند کاهش نرخ آسیب‌های اجتماعی و شاخص‌های ذهنی یعنی آرامش، اطمینان خاطر، انعطاف‌پذیری. میانگین بعد عینی امنیت اجتماعی (آسیب‌های اجتماعی) در استان مرکزی به همراه استان‌های خراسان جنوبی، یزد، گلستان، فارس، هرمزگان، آذربایجان غربی، اصفهان، آذربایجان شرقی، اردبیل، کهگیلویه و بویراحمد، چهارمحال و بختیاری، ایلام، زنجان، بوشهر، کردستان، لرستان، قم و خراسان رضوی پایین‌تر از میانگین کشوری و در بین ۳۱ استان کشور، رتبه ۲۵ را به خود اختصاص داده است. رتبه استان در کشور در شاخص نرخ قتل، نرخ خودکشی، نرخ نزاع و دستگیری فردی، نرخ نزاع و دستگیری جمعی، نرخ دستگیرشدگان در ارتباط با انواع سرقت و مواد مخدر و نسبت طلاق به عنوان شاخص‌های ترکیبی تشکیل‌دهنده بعد عینی امنیت اجتماعی به ترتیب برابر ۲۲، ۹، ۲۱، ۲۵، ۲۷، ۲۶ می‌باشد. همچنین میانگین استان مرکزی در بعد ذهنی امنیت اجتماعی (احساس

1. Negative security discourse
2. Positive security discourse

امنیت در مخاطرات اجتماعی)، با رتبه ۶ در بین ۳۱ استان، از میانگین کشوری این بعد بالاتر گزارش شده است. در واقع رتبه استان در کشور در شاخص احساس امنیت در حوزه مخاطره ترافیک و تصادفات، احساس امنیت در حوزه مخاطره پزشک و دارو و خدمات درمانی، احساس امنیت در حوزه مخاطره وجود سارقان و جیب‌برها، احساس امنیت در حوزه مخاطره تغییرات زیاد قیمت‌ها و بی‌ثباتی اقتصادی، احساس امنیت در حوزه مخاطره از دست دادن شغل و بیکار شدن، احساس امنیت در حوزه مخاطره بی‌ثباتی سیاسی و شورش اجتماعی، احساس امنیت در حوزه مخاطره گرفتار شدن اعضای خانواده به آسیب‌های اجتماعی، به عنوان شاخص‌های ترکیبی بعد ذهنی امنیت اجتماعی به ترتیب عبارت است از ۲۰، ۱۰، ۶، ۱، ۹، ۹، ۶ در جدول ۵ وضعیت شاخص‌ها، شاخص‌های ترکیبی و بعد امنیت اجتماعی به عنوان شاخص توسعه اجتماعی در استان مرکزی به همراه مقایسه آنها با کشور در سال ۱۳۹۵ آورده شده است. رتبه استان مرکزی در بعد امنیت اجتماعی به عنوان شاخص توسعه اجتماعی برابر ۱۷ به دست آمده است.

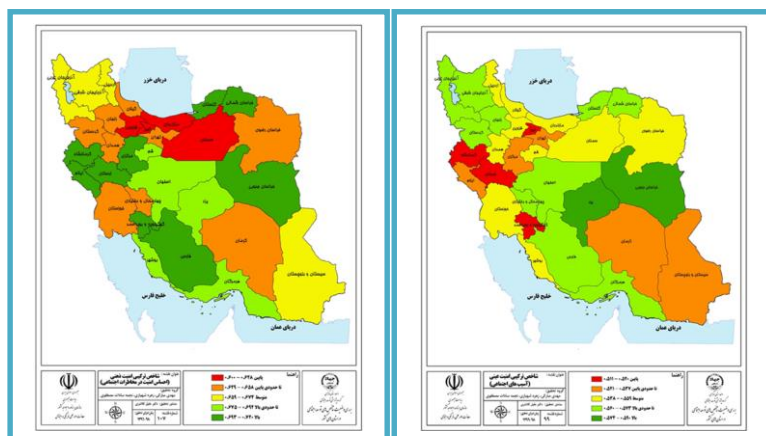

جدول شماره ۵: وضعیت شاخص‌ها، شاخص‌های ترکیبی و بعد امنیت اجتماعی به عنوان شاخص توسعه اجتماعی در استان مرکزی و مقایسه آن با کشور در سال ۱۳۹۵

منبع داده	رتبه استان	میانگین کشور	میانگین استان	شاخص	شاخص ترکیبی
نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران، معاونت طرح و برنامه و بودجه، اداره آمار، ۱۳۹۵	۲۲	۰/۲۲	۰,۲۳۱	نرخ قتل	استان
	۹	۰/۴۷	۰,۳۷۱	نرخ خودکشی	
	۲۱	۸/۳۹	۹,۱۵۹	نرخ نزاع و درگیری فردی	کشور
	۲۵	۰/۸۰۷	۱,۶۹۳	نرخ نزاع و درگیری جمعی	
	۲۷	۹/۳۳۴	۱۲,۶۱۴	نرخ دستگیرشدگان در ارتباط با انواع سرقت و مواد مخدر	کشور
	۲۶	۰/۲۴۷	۰,۲۸۸	نسبت طلاق	
طرح ملی ویژگی‌های اخلاقی ایرانیان، ۱۳۹۵	۲۰	۵۴/۶۷۰	۵۳,۳۱۱	احساس امنیت مخاطره در حوزه ترافیک و تصادفات	استان
	۱۰	۶۰/۸۷۹	۶۲,۵۸۵	احساس امنیت در حوزه مخاطره خدمات درمانی، پزشکی و دارو	
	۶	۶۱/۴۸۶	۶۶,۴۱۵	احساس امنیت در حوزه مخاطره سارقان، جیب برها و زورگیرها	کشور
	۱	۴۶/۶۶۶	۵۲,۸۹۹	احساس امنیت در حوزه مخاطره تغییرات زیاد قیمت‌ها و بی‌ثباتی اقتصادی	
	۹	۴۹/۳۹۴	۵۱,۶۶۱	احساس امنیت در حوزه مخاطره از دست دادن شغل و بیکار شدن	کشور
	۹	۶۲/۵۶۸	۶۴,۷۹۳	احساس امنیت در حوزه مخاطره بی‌ثباتی سیاسی و شورش اجتماعی	
	۶	۶۳/۵۱۱	۶۸,۲۱۱	احساس امنیت در حوزه مخاطره گرفتار شدن اعضای خانواده به آسیب اجتماعی	

امنیت اجتماعی

رتبه استان	میانگین کشور	میانگین استان
۱۷	۰/۳۴۴	۰/۳۴۴

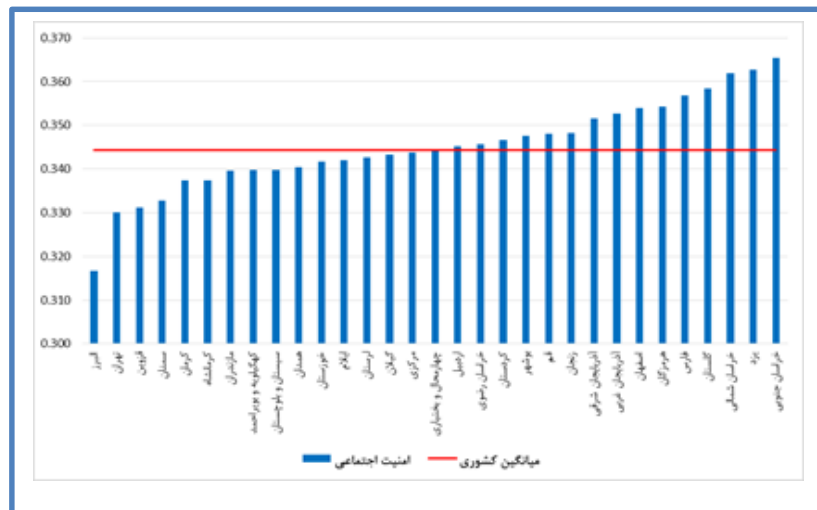

نقشه وضعیت شاخص‌های ترکیبی تشکیل‌دهنده بعد امنیت اجتماعی توسعه اجتماعی در استان مرکزی

وضعیت شاخص‌های سرمایه اجتماعی در استان مرکزی

سرمایه اجتماعی، مجموعه‌ای از مفاهیمی همچون اعتماد، هنجارها و شبکه‌هاست که موجب ایجاد ارتباط و مشارکت بهینه یک اجتماع می‌شود و در نهایت منافع متقابل آنان را تامین خواهد کرد (Putnam, 1995:28)، نظریه‌های تبیین‌کننده سرمایه اجتماعی نیز می‌توان ذیل یک دسته‌بندی به چهار دیدگاه اجتماع‌گرایی (سازمان‌های محلی بستر ایجاد سرمایه اجتماعی)، دیدگاه شبکه‌ای (روابط افقی و عمودی گروه‌های اجتماعی)، دیدگاه نهادی (فضای سیاسی و نهادی موثر در سرمایه اجتماعی) و دیدگاه هم‌افزایی (تلفیق دیدگاه شبکه‌ای و نهادی) تقسیم نمود. میانگین شاخص اعتماد، مشارکت و اخلاق توسعه (پایبندی به ارزش‌ها) به عنوان مولفه‌های اصلی سرمایه اجتماعی در استان مرکزی پایین‌تر از میانگین کشوری بوده و رتبه هریک از آنها در بین ۳۱ استان کشور به ترتیب ۲۸، ۲۹ و ۲۸ به دست آمده است. رتبه استان در کشور در شاخص اعتماد اجتماعی، اعتماد سیاسی و اعتماد نهادی به عنوان شاخص‌های ترکیبی تشکیل‌دهنده اعتماد به ترتیب برابر ۲۹، ۲۱ و ۲۷ می‌باشد. رتبه استان در کشور در شاخص مشارکت انجمنی، کمک مالی به خیریه و مشارکت سیاسی به عنوان شاخص‌های ترکیبی تشکیل‌دهنده مشارکت به ترتیب برابر ۲۹، ۲۷ و ۱۹ می‌باشد. رتبه استان در کشور در شاخص مشارکت انجمنی، کمک مالی به خیریه و مشارکت سیاسی به عنوان شاخص‌های ترکیبی تشکیل‌دهنده مشارکت به ترتیب برابر ۲۹، ۲۷ و ۱۹ می‌باشد. در جدول ۶ وضعیت شاخص‌ها، شاخص‌های ترکیبی و بعد سرمایه اجتماعی به عنوان شاخص توسعه اجتماعی در استان مرکزی به همراه مقایسه آنها با کشور در سال ۱۳۹۵ آورده شده است. در حالت کلی، میانگین سرمایه اجتماعی در استان مرکزی مطابق با نمودار زیر به همراه مازندران، قزوین و تهران نسبت به سایر

استان‌ها پایین‌ترین از میانگین کشوری است. در واقع سرمایه اجتماعی در استان مرکزی پایین‌ترین میانگین را در بین ۳۱ استان کشور به خود اختصاص داده است. رتبه استان مرکزی در بعد سرمایه اجتماعی به عنوان شاخص توسعه اجتماعی برابر ۳۱ می‌باشد.

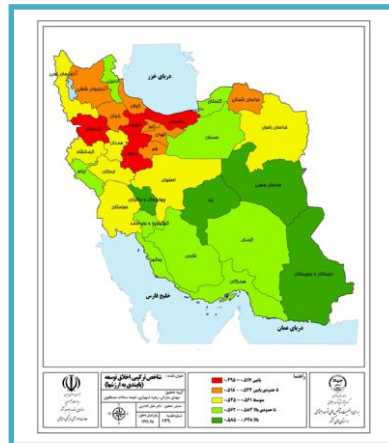
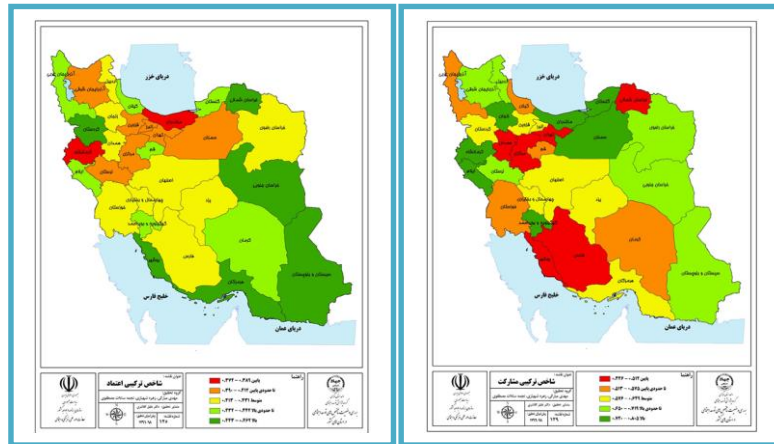

جدول شماره ۶: وضعیت شاخص‌ها، شاخص‌های ترکیبی و بعد سرمایه اجتماعی به عنوان شاخص توسعه اجتماعی در استان مرکزی و مقایسه آن با کشور

منبع داده‌ها	رتبه استان	میانگین کشور	میانگین استان	شاخص	شاخص ترکیبی	
طرح ملی ویژگی‌های اخلاقی ایرانیان ۱۳۹۵ طرح ملی ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان ۱۳۹۵	۲۷	۹۵/۶۲۵	۹۴،۵۱۳	اعتماد به اعضای خانواده	استان ۰/۴۰۳	
	۲۸	۷۸/۹۹۱	۹۴،۵۱۳	اعتماد به فامیل		
	۲۹	۶۰/۴۳۱	۵۷،۱۸۳	اعتماد به دوستان		
	۳۰	۴۸/۲۰۰	۴۴،۸۹۷	اعتماد همشهری‌ها		
	۳۰	۴۱/۰۱۳	۳۸،۸	اعتماد به غیر همشهری‌ها		
	۲۲	۶۳/۶۰۱	۶۲،۰	اهمیت قائل شدن حکومت برای نظر مردم		
	۱۸	۸۳/۶۹۸	۸۴،۱	اهمیت شرکت در انتخابات		اعتماد
	۲۴	۶۵/۹۷۱	۶۲،۸	اعتماد به مجلس شورای اسلامی		
	۲۷	۶۶/۷۴۰	۶۲،۱	اعتماد به مجمع تشخیص مصلحت نظام		کشور ۰/۴۲۴
	۲۴	۶۶/۸۵۶	۶۴،۹	اعتماد به شورای نگهبان		
	۲۴	۶۶/۶۹۳	۶۳،۱	اعتماد به قوه قضاییه		
	۲۸	۶۷/۵۹۰	۶۱،۶	اعتماد به دولت		
	۲۵	۶۱/۱۷۵	۵۷،۳	اعتماد به شهرداری	استان ۰/۵۱۷	
	۵	۷۸/۵۵۶	۸۲،۳	عرق به سرزمین		
	۲۳	۵۶/۸۵۵	۵۴،۸	رواج مسئولیت پذیری		
	۳۱	۵۰/۷۵۳	۴۵،۶	رواج فرهنگ کار		
	۲۳	۶۲/۱۹۳	۵۹،۶	رواج روحیه همدلی		
	۳۱	۶۴/۱۶۶	۵۴،۴	رواج امانت‌داری		
	۳۱	۶۴/۴۷۰	۵۳،۱	رواج دست‌گیری از نیازمندان		
	۲۹	۶۲/۸۵۶	۶۰،۶	رواج پایبندی به قول و قرار		
	۲۵	۶۲/۲۶۳	۵۷،۶	عدم رواج تقلب و کلاهبرداری		
	۲۴	۶۵/۰۱۰	۶۱،۷	رواج احترام به حقوق دیگران		
	۲۹	۱۰/۶۵۳	۶،۰۴	مشارکت انجمنی	استان ۰/۴۶۸	
	۲۷	۳۴/۴۶۶	۲۸،۸	کمک مالی به خیریه		
	۱۹	۸۸/۱۶۷	۸۸،۶	مشارکت سیاسی		

سرمایه اجتماعی

رتبه استان	میانگین کشور	میانگین استان
۳۱	۰/۲۹۹	۰/۲۷۷

نقشه وضعیت شاخص‌های ترکیبی تشکیل‌دهنده بعد سرمایه اجتماعی توسعه اجتماعی در استان مرکزی

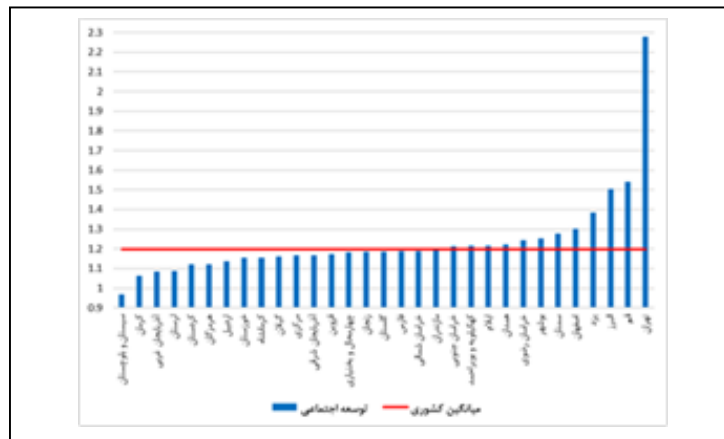
وضعیت توسعه اجتماعی در استان مرکزی

توسعه اجتماعی به مثابه ارتقاء ظرفیت جامعه از درون فرایند چندوجهی برنامه‌ریزی شده که ضمن پاسخگویی به نیاز افراد در بستری امن و عادلانه از امکانات و خدمات، آنها را قادر می‌سازد تا با استفاده از ارزش‌ها و مهارت‌های خود کیفیت زندگی‌شان را ارتقاء دهند. با سنجش کیفیت زندگی، عدالت اجتماعی، امنیت اجتماعی و سرمایه اجتماعی به عنوان ابعاد چهارگانه توسعه اجتماعی نهایتاً وضعیت توسعه اجتماعی ترسیم گردید. میانگین توسعه اجتماعی در استان مرکزی به همراه استان‌های سیستان و بلوچستان، کرمان، آذربایجان غربی، لرستان، کردستان، هرمزگان، اردبیل، خوزستان، کرمانشاه، گیلان، آذربایجان شرقی، قزوین، چهارمحال و بختیاری، زنجان، گلستان، فارس، خراسان شمالی و مازندران از میانگین کشوری توسعه اجتماعی پایین‌تر بوده و در

بین ۳۱ استان کشور، رتبه ۲۱ را به خود اختصاص داده است. در جدول ۷ رتبه استان‌ها در توسعه اجتماعی و شاخص‌های ترکیبی تشکیل دهنده آن آورده شده است.

جدول شماره ۷: رتبه استان‌ها در توسعه اجتماعی و شاخص‌های ترکیبی تشکیل دهنده آن

رتبه استان	کیفیت زندگی	استان‌ها	عدالت اجتماعی	استان‌ها	امنیت اجتماعی	استان‌ها	سرمایه اجتماعی	استان‌ها	توسعه اجتماعی
۱	تهران	تهران	۱	خراسان ج	۱	خراسان ج	۱	تهران	۱
۲	یزد	قم	۲	یزد	۲	سیستان	۲	قم	۲
۳	سمنان	البرز	۳	خراسان ش	۳	کهگیلویه	۳	البرز	۳
۴	بوشهر	یزد	۴	گلستان	۴	گلستان	۴	یزد	۴
۵	اصفهان	اصفهان	۵	فارس	۵	یزد	۵	اصفهان	۵
۶	البرز	همدان	۶	هرمزگان	۶	ایلام	۶	سمنان	۶
۷	مازندران	خراسان رض	۷	اصفهان	۷	هرمزگان	۷	بوشهر	۷
۸	قزوین	سمنان	۸	آذربایجان غ	۸	بوشهر	۸	خراسان رض	۸
۹	مرکزی	خراسان ش	۹	آذربایجان ش	۹	اردبیل	۹	همدان	۹
۱۰	قم	کهگیلویه	۱۰	زنجان	۱۰	چهارمحال	۱۰	ایلام	۱۰
۱۱	زنجان	ایلام	۱۱	قم	۱۱	سمنان	۱۱	کهگیلویه	۱۱
۱۲	ایلام	کرمانشاه	۱۲	بوشهر	۱۲	کرمان	۱۲	خراسان ج	۱۲
۱۳	خراسان رض	گلستان	۱۳	کردستان	۱۳	آذربایجان غ	۱۳	مازندران	۱۳
۱۴	گیلان	چهارمحال	۱۴	خراسان رض	۱۴	خراسان رض	۱۴	خراسان ش	۱۴
۱۵	خراسان ج	بوشهر	۱۵	اردبیل	۱۵	اصفهان	۱۵	فارس	۱۵
۱۶	فارس	مازندران	۱۶	چهارمحال	۱۶	فارس	۱۶	گلستان	۱۶
۱۷	کهگیلویه	خراسان ج	۱۷	مرکزی	۱۷	لرستان	۱۷	زنجان	۱۷
۱۸	چهارمحال	زنجان	۱۸	گیلان	۱۸	گیلان	۱۸	چهارمحال	۱۸
۱۹	خوزستان	فارس	۱۹	لرستان	۱۹	خوزستان	۱۹	قزوین	۱۹
۲۰	آذربایجان ش	آذربایجان ش	۲۰	ایلام	۲۰	زنجان	۲۰	آذربایجان ش	۲۰
۲۱	همدان	قزوین	۲۱	خوزستان	۲۱	کردستان	۲۱	مرکزی	۲۱
۲۲	گلستان	خوزستان	۲۲	همدان	۲۲	همدان	۲۲	گیلان	۲۲
۲۳	اردبیل	مرکزی	۲۳	سیستان	۲۳	آذربایجان ش	۲۳	کرمانشاه	۲۳
۲۴	کرمان	گیلان	۲۴	کهگیلویه	۲۴	قم	۲۴	خوزستان	۲۴
۲۵	هرمزگان	کردستان	۲۵	مازندران	۲۵	خراسان ش	۲۵	اردبیل	۲۵
۲۶	کرمانشاه	اردبیل	۲۶	کرمانشاه	۲۶	کرمانشاه	۲۶	هرمزگان	۲۶
۲۷	کردستان	هرمزگان	۲۷	کرمان	۲۷	البرز	۲۷	کردستان	۲۷
۲۸	لرستان	لرستان	۲۸	سمنان	۲۸	تهران	۲۸	لرستان	۲۸
۲۹	خراسان شمالی	آذربایجان غ	۲۹	قزوین	۲۹	قزوین	۲۹	آذربایجان غ	۲۹
۳۰	آذربایجان غ	کرمان	۳۰	تهران	۳۰	مازندران	۳۰	کرمان	۳۰
۳۱	سیستان	سیستان	۳۱	البرز	۳۱	مرکزی	۳۱	سیستان	۳۱

بحث و نتیجه‌گیری

فرایند توسعه‌ی استان مرکزی به مثابه یکی از مصادیق بارز توسعه نامتوازن و غیرپایدار در کشور، با غفلت از بعد اجتماعی به مثابه یکی از ابعاد اصلی توسعه متوازن و پایدار، نوعی تراژدی اجتماعی و فرهنگی را در این استان رقم زده است. با این طرح مساله، جهت اثرگذاری در اصلاح این فرایند و روند، در این مقاله تلاش شد در گام اول به شناخت وضعیت موجود حاصل از توزیع منافع در استان و میزان فراگیری اجتماعی در یک شاخص ترکیبی چند بعدی و قابل اجماع بپردازد. توسعه اجتماعی به مثابه ارتقاء ظرفیت جامعه از درون فرایند چندوجهی برنامه‌ریزی شده که ضمن پاسخگویی به نیاز افراد در بستری امن و عادلانه از امکانات و خدمات، آنها را قادر می‌سازد تا با استفاده از ارزش‌ها و مهارت‌های خود کیفیت زندگی‌شان را ارتقاء دهند (مبارکی و

دیگران، ۱۴۰۰: ۳۵)، تعریف می‌شود. براین اساس وضعیت شاخص‌های توسعه اجتماعی در استان بررسی و جایگاه هریک از شاخص‌های مورد بررسی نسبت به میانگین کشوری مشخص گردید. این بررسی نشان داد که میانگین توسعه اجتماعی در استان مرکزی پایین‌تر از میانگین کشوری بوده و رتبه ۲۱ در بین ۳۱ استان کشور، را به خود اختصاص داده است. همچنین مطابق یافته‌های این مطالعه؛ رتبه استان مرکزی در کیفیت زندگی ۹، عدالت اجتماعی ۲۳، امنیت اجتماعی ۱۷ و سرمایه اجتماعی ۳۱ می‌باشد.

رتبه استان در شاخص‌های تشکیل‌دهنده بعد کیفیت زندگی شامل؛ شاخص جمعیتی ۹، شاخص آموزش و تحصیلات ۱۷، شاخص کار و اشتغال ۲۱، شاخص بهداشت و سلامت ۶، شاخص بیمه و تامین اجتماعی ۶ و شاخص ترکیبی فعالیت‌های فرهنگی ۱۴، شاخص ترکیبی مسکن و خدمات زیر ساختی ۵ و رضایت از زندگی ۲۰ به دست آمده است.

همچنین مطابق یافته‌ها، استان مرکزی در شاخص دسترسی به امکانات و خدمات فرهنگی رتبه ۹، دسترسی به خدمات و امکانات بهداشتی و سلامت ۱۵ و امکانات و خدمات آموزشی ۲۷ از جمله شاخص‌های ترکیبی تشکیل‌دهنده بعد عدالت اجتماعی به دست آورده و از این نتیجه تفصیلی در بعد عدالت اجتماعی می‌توان این‌گونه نتیجه‌گیری نمود که استان مرکزی از حیث دسترسی به انواع امکانات و خدمات دچار ضعف و نارسایی است، بنابراین ضروری به نظر می‌رسد که در برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری‌ها برای اقدامات توسعه‌ای متولیان به این مهم توجه خاص داشته باشند.

همچنین وضعیت استان در شاخص‌های تشکیل‌دهنده بعد سرمایه اجتماعی، رتبه ۲۸ اعتماد بین ۳۱ استان، رتبه ۲۹ در شاخص مشارکت و رتبه ۲۸ در شاخص اخلاق توسعه (پایبندی به ارزش‌ها) مناسب نیست و در این بعد از توسعه اجتماعی وضعیت استان مرکزی پربولماتیک است.

اما به سبب نگاه دقیق‌تر جهت تاملات نظری بیشتر، می‌توان از توسعه اجتماعی در وجه عینی و ذهنی توسعه اجتماعی در استان مرکزی صحبت به میان آورد. چراکه وضعیت توسعه اجتماعی در وجه ذهنی در استان در مقایسه با وجه عینی توسعه اجتماعی، نامطلوب‌تر است. در واقع زنگ خطر وضعیت سرمایه اجتماعی به مثابه یکی از وجوه ذهنی توسعه اجتماعی، در استان مرکزی به صدا درآمده است. رتبه استان در ابعاد متشکله سرمایه اجتماعی (شاخص اعتماد، مشارکت و اخلاق توسعه) پایین گزارش شده است. در تبیین این امر می‌توان به وجود رابطه منفی بین سطح توسعه با برخی شاخص‌های ادراکی‌تر نظیر سرمایه اجتماعی، باورها و ارزش‌های معطوف به توسعه، رضایتمندی از زندگی و امثالهم در نظریه‌های توسعه اشاره کرد؛ بر این اساس همسو با تحلیل انتقادی لیپتون از الگوی توسعه استاندارد مرسوم، که نگرانی‌های دیرینه‌ای در مورد آثار تباہ‌کننده رشد و توسعه بیرونی بر اخلاق، باورها و ارزش‌ها منعکس می‌کند (Lipton, 1977: 31) به نظر

می‌رسد ورود توسعه با الگوی بیرونی، بخشی و غیرمشارکتی به جوامع بومی، ساختار اجتماعی و فرهنگی آنها را با چالش‌هایی مواجه کرده و کارویژه‌های مثبت ساختارهای سنتی که طی سالیان و حاصل سازگاری با محیط و شرایط ایجاد شده بودند را تحت شعاع قرار دهد. به همین دلیل این جوامع از یک طرف ظرفیت و بستر سنتی خود را از دست می‌دهند و از طرف دیگر به دلیل بیرونی بودن الگوی مدرن شدن‌شان ظرفیت و بستر مناسب آن‌را به دست نیاورده‌اند، این ناهماهنگی باعث می‌شود بین میزان توسعه در ابعاد عینی‌تر و شاخص‌های ذهنی همچون سرمایه اجتماعی و ارزش‌های اخلاقی توسعه رابطه معکوس برقرار شود. البته در وجه عینی خاصه در بحث دسترسی به انواع امکانات و خدمات در قالب بعد عدالت اجتماعی، نیز استان مرکزی وضعیت نامناسب و قابل تاملی داشته که این وضعیت با توسعه صنعتی و اقتصادی استان هم‌خوانی و سازگاری ندارد و به رغم پیشرفت‌های صنعتی و اقتصادی دهه‌های گذشته و همچنین پتانسیل‌های موجود استان، در امر توسعه اجتماعی، تغییرات چندانی به نسبت دیگر حوزه‌ها به شکل عینی رخ نداده، هنوز در فحوی ادبیات عملی سیاست‌گذارا توسعه‌ای و متولیان اجتماعی، توسعه اجتماعی (کارکردها، مولفه‌ها و شاخص‌های مربوط به آن) هنوز ناشناخته و مغفول می‌باشد. بر همین اساس ضرورت توجه بیشتر مسئولین و متولیان استانی نسبت به این رکن اساسی توسعه پایدار را می‌طلبد.

منابع

- ازکیا، م (۱۳۸۰) فقر، آسیب پذیری و توسعه اجتماعی با تاکید بر جامعه روستایی ایران. **مجموعه مقالات همایش توسعه اجتماعی (۵۱-۶۹)**. تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
- اسماعیلی، ر. (۱۳۸۵) بررسی شاخص‌های توسعه اجتماعی و سطح‌بندی آن در استان اصفهان. **مجموعه مقالات همایش توسعه اجتماعی**، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
- اکبری، غ (۱۳۸۰). وضعیت فعلی جامعه ایران با نظر به شاخص‌های توسعه اجتماعی. **مجموعه مقالات همایش توسعه اجتماعی (۲۹-۵۰)**، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
- امیر احمدی، ه (۱۳۷۵). پویایی‌شناسی توسعه و نابرابری‌های استان‌ها در ایران. **فصلنامه اطلاعات سیاسی - اقتصادی**، شماره ۱۰۹-۱۱۰، ۱۵۴-۱۷۱.
- آزاد ارمکی، ت، مبارکی، م، شهبازی، ز (۱۳۹۰). شناسایی و بررسی شاخص‌های کاربردی توسعه اجتماعی (با تاکید بر روش دلفی). **فصلنامه علمی و پژوهشی مطالعات توسعه اجتماعی و فرهنگی**، سال اول شماره یک ۲۳-۱
- بخارایی، ا (۱۳۸۰). نگاه خرد و کلان به توسعه اجتماعی. **مجموعه مقالات همایش توسعه اجتماعی (۱-۱۲)**، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی
- پیران، پ (۱۳۸۰). سیاست اجتماعی، توسعه اجتماعی و ضرورت آن در ایران (نقد و بررسی سند کپنهاگ). **رفاه اجتماعی** ویژه نامه سیاست اجتماعی
- حریری اکبری، م (۱۳۸۰). توسعه اجتماعی: از وبر تا هابرماس. **مجموعه مقالات توسعه اجتماعی (۱۳۱-۱۴۸)**. تهران: علمی و فرهنگی.
- ریاحی، و (۱۳۸۰). وضعیت فعلی شاخص‌های اجتماعی در روستاهای ایران. **مجموعه مقالات همایش توسعه اجتماعی (۱۷۵-۲۱۴)**، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
- شمعدانی حق. (۱۳۸۰) ابعاد روش شناختی توسعه اجتماعی (شاخص‌های کمی و کیفی **مجموعه مقالات همایش توسعه اجتماعی (۲۴۹-۲۷۶)**)
- عالی‌زاد، ا (۱۳۹۴). بازتاب توسعه اجتماعی در برنامه‌های توسعه جمهوری اسلامی ایران (برنامه اول تا پنجم). **فصلنامه علوم اجتماعی**، سال ۲۵ شماره ۷۰ ۱۵۹-۱۲۴
- عبداله‌زاده، غ، شریف زاده، ا (۱۳۹۱) سطح‌بندی توسعه منطقه‌ای در ایران (کاربرد رهیافت شاخص ترکیبی). **مطالعات و پژوهش‌های شهری و منطقه‌ای**، دوره ۱۳ شماره ۴ ۴۱-۶۲
- عبداله‌ی، م (۱۳۸۰). توسعه اجتماعی از دیدگاه جامعه‌شناسی امروزی. **مجموعه مقالات همایش توسعه اجتماعی (۲۴۹-۲۱۵)**
- عبداله‌ی، م (۱۳۸۴). مفهوم توسعه اجتماعی. **همایش سیاست‌ها و مدیریت برنامه‌های رشد و توسعه در ایران**. جلد سوم. تهران: موسسه عالی آموزش و پژوهش مدیریت و برنامه‌ریزی.

- غفاری، غ.، امیدی، ر (۱۳۸۸). کیفیت زندگی شاخص توسعه اجتماعی. تهران: شیرازه.
- غلامپور آهنگر، ا (بی‌تا). توسعه اجتماعی در یک نگاه. تهران: دفتر مطالعات سیاسی.
- فاضلی، م.، و دیگران (۱۳۹۲). توسعه اجتماعی، شاخص‌ها و جایگاه ایران در جهان. فصلنامه توسعه اجتماعی فرهنگی، دوره دوم شماره یک.
- فیروز آبادی، ا.، حسینی، ر.، قاسمی، ر. (۱۳۹۹) مطالعه شاخص‌ها و رتبه توسعه اجتماعی در استان‌های کشور و رابطه آن با سرمایه اجتماعی. فصلنامه رفاه اجتماعی، سال دهم، ۹۳-۵۷.
- قانع‌راد، م (۱۳۸۴). رویکرد توسعه اجتماعی به برنامه‌های فقرزدایی در ایران. فصلنامه رفاه اجتماعی، سال پنجم شماره ۱۸، ۳۴-۱.
- کلانتری، خ (۱۳۸۰). مفهوم و معیار توسعه اجتماعی. اطلاعات سیاسی و اقتصادی، شماره ۱۳۱ و ۱۳۲.
- کلانتری، ع (۱۳۹۳). توسعه اجتماعی، چشم انداز جهانی و وضعیت ایران. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- گای، د (۱۳۷۱). بررسی شاخص‌های انسانی و اجتماعی توسعه. گاهنامه روستا و توسعه جهاد سازندگی شماره چهارم.
- لشکری، م (۱۳۷۷) شاخص‌های رفاه اجتماعی. اطلاعات سیاسی و اقتصادی، شماره ۱۳۱-۱۳۲.
- ماندل رابرت (۱۳۷۹). چهره متغیر امنیت ملی. تهران: انتشارات پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- مبارکی، م.، و دیگران. (۱۴۰۰). بررسی وضعیت شاخص‌های توسعه اجتماعی در بین استان‌های کشور. اراک: انتشارات جهاد دانشگاهی واحد استان مرکزی.
- مبارکی، م.، شهبازی، ز. (۱۳۹۸). طرح پژوهشی بررسی وضعیت شاخص‌های توسعه اجتماعی در استان‌های کشور. تهران: سازمان برنامه و بودجه کشور- جهاد دانشگاهی.
- مبارکی، م.، شهبازی، ز. (۱۳۹۳-۹۲) بررسی وضعیت شاخص‌های توسعه اجتماعی در شهرستان‌های استان مرکزی. اراک: استانداری مرکزی.
- محمملو و جعفرزاده (۱۳۹۵). تحلیل سیاست‌های کلی برنامه ششم توسعه از منظر اجتماعی. فصلنامه نواندیش سبز، سال دهم شماره ۵
- مدنی، س (۱۳۹۴) توسعه اجتماعی. تهران: انتشارات بازتاب.
- مرکز افکارسنجی دانشجویان ایران (۱۳۹۵). وضعیت ایران در گزارش شاخص پیشرفت اجتماعی ۲۰۱۴-۲۰۱۶. تهران: جهاد دانشگاهی.

- مرکز بررسی‌های استراتژیک ریاست جمهوری (۱۳۹۵). *مساله شناسی راهبردی توسعه در استان مرکزی*. تهران: مرکز بررسی‌های استراتژیک ریاست جمهوری.
- موسسه مطالعات توسعه اجتماعی سازمان ملل (۲۰۱۶)
- موسوی و همکاران (۱۳۹۵). ابعاد و مولفه‌های توسعه اجتماعی در برنامه‌های توسعه. *فصلنامه رفاه اجتماعی*، سال ۱۶ شماره ۶۳، ۵۵-۸۸.
- مومنی، ف (۱۳۸۷). نسبت توسعه اجتماعی با عدالت اجتماعی. *مجموعه مقالات همایش توسعه اجتماعی*، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
- میجلی، ج (۱۳۹۷). *توسعه اجتماعی نظریه و اقدام*. تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
- نیلی، م (۱۳۹۰) سازوکارهای تحقق عدالت اجتماعی در ایران. *بازار بین‌الملل* شماره.
- Bennet, c., & Lenihan, D. (2001). *Measuring quality of life the use of societal outcomes by parliamentarian*.
- Buzan Barry. (2000). *Security Studies: Beyond Strategy*.
- Davsi, G. (2004). *A History of the Social Development Network in The World Bank, 1973 - 2002*. Washington, DC: word bank.
- Deiwiks, C, Cederman, L, & Gleditsch, K. (2012). equality and conflict in federations. *Journal of Peace Research*, 49(2), 289-304.
- Epley, D., & Menon, M. (2008). A method of assembling crossectional indicator into a community quality of life. *social indicator research No 88*, 281-296.
- EPORTRER, S. S. (2015).
- Frank, A. G. (1967). *Capitalism and Underdevelopment in Latin America*. New York: Monthly Review Press.
- Griffin, K. (1974). *The Political Economy Agrarian Change*. Cambridge: Harvard University Press.
- holister, C. (1977). social work skills for social development. *social development issues 1*, 9-16.
- (2010). *Indices of Social Development*.
- Kalantari, Khalil. (2001). *Planning and Regional Development*. Tehran: Khoshbin Publication.
- Kanbur, R, & Venables, A. (2005). *Rising spatial disparities and development*. United Nations University. Helsinki: UNU-WIDER.
- Lewis, O. (1966). The Culture of Poverty. *Scientific American*, 19-25.
- Lipton, M. (1977). *Why Poor People stay Poor*. London: Temple Smith.
- Liu, B. (1976). *quality of life indicator in U.S metropolitan area: a statical analysis*. New york: praeger.

- Massam, B. (2002). quality of life: public planning and private living. *progress in planning*, 141-227.
- Miah, M. (2008). social development. In m. T, & d. I, *encyclopedia of social work* (pp. 38-41). new york: oxford university press.
- Midgley, J. (1995). *Social Development: The Developmental Perspective in Social Welfare*. Lonon: :sage.
- Migdely. (2014). *social development: theory & peractice*. (فیروزآبادی، دباغی، Trans.) SAGE. poblication pub.
- Moller, Bjorn. (2000). *national, societal and human security*.
- Myrdal, G. (1970). *the challenge of world poverty*. harmondsworth: panguin.
- omer, s. (1979). social development. *international social work* 22, 11-26.
- paiva, F. (1977). A conception of social development. *social service review* 51, 327-336.
- pandey, R. (1981). Strategies for social development. In J. J, & p. r, *social development: conceptual, methodological and policy* (pp. 33-49). new york: ST martin press.
- Putnam, R. (1995). Tuning in tuning out: the strange disappearance of social capital in American. *political science and politics* 27(4), 664-683.
- Rahnema, M., & Bawtree, V. (1997). *The Pose- Development Reader*. New York: Zed Books.
- seers, D. (1969). The meaning of development. *international development review* 11(4), 1-6.
- Seers, D. (1969). The Meaning Of Development. *International Development Review*, 1-6.
- Smith, d. (1979). *where the grass is greener living in an unequal world*. penguim.
- spergel, O. (1978). social development and social work. In s. s, *social administration* (pp. 24-35). new york: howorth press.
- Stiglitz, J. (2002). participation and development: persepectives from the comperehansive development paradigm. *review of development economics vol* 6, 163-182.
- Titmuss, R. M. (1968). *Commitment to Welfar*. London: Allen & Unwin.
- UN. (June 2000). Achieving social development in a globalizing world., (pp. 26-30). Geneva-witzerland.
- Weaver , Ole. (2000). *Societal Security*.
- World Bank. (1975). *The Assault on Poverty*. Baltimor: Johans Hopkins Univercity Press.
- world bank. (1997).

Yasur, M. (2009). Evaluation of regional disparity in Khorasan Razavi province. *Journal of Geography and Regional Development, Number 12*, 201-222.